

A művészet és az élet kettőssége

Sveta Lukić

Gyakorlatilag arra vagyunk utalva, hogy értekezzünk a művészet elvi értékéről. Általában nem szokás közelebbről vizsgálgatni ezt a kérdést, mert a művészet akkor is magától értetődő, kétségtelen marad, ha megnyilvánulási formái komolyan veszélyeztetik létét. Úgy is föl lehet fogni a dolgot, hogy a művészet létét már az a tény is kellőképpen indokolja, hogy évszázadok óta fennáll, sőt megújhódik, és — „minden, ami való, értelmes” és jelentős.

Elsősorban is az irodalom szemszögéből nézzük majd a dolgokat, mert legkönnyebben ezen a területen kísérhetjük figyelemmel az élet és a művészet bonyolult kapcsolatait.

Ebben a vonatkozásban életen elsősorban társadalmi életet értünk a szó tágabb értelmében: nagyméretű szociális megmozdulásokat, az emberiség politikai, gazdasági és műszaki történetének tartalmát. Szűkebb értelemben: magukat az embereket a nagy élet-praxis szolgálatában, szenvedélyeikkel és eszméikkel együtt. De ide tartozik még az is, hogy az ember mutatja a tettek eszményét, elkeveredik a dolgokkal, tárgyakat készít, találkozik és összeütközik az anyagi világgal, ujját a világ ütőerén tartja.

Az igazi alkotás a maga materiális teljességében olyan jellegzetességeket juttat kifejezésre, amelyeket egyébként akkor tulajdonítunk a művészi termékeknek, ha szabad, korlátozatlan játékot fejeznek ki. Így hát nemcsak valakinek tetszetős cselekedeteiről beszélhetünk, szó lehet valamilyen szép eseményről is, például egy megnyert ütközetről. Egy szép tett azonban túlonként sok áldozatot követelhet attól, aki végrehajtja. Vagy pedig — háborúban — valamilyen esztétikai elv kedvéért a parancsnokló tiszt egyetlen mozdulattal száz meg száz, ezer meg ezer ember, élő ember halálát idézheti elő, nem bábokét és színészekét, nem papíron, nem úgy, mint

a cowboy-filmeken. S ha túlzásokra ragadtatnánk magunkat... Az életben, természetesen, más tényezők is hatnak, az életet nemcsak esztétikai játékok, más törvények is szabályozzák. Az erkölcs határozza meg a legmagasabb szinten az ember helyzetét a társadalomban, olyan szabályokkal, amelyek — mert figyelembe veszik az egyént — jóval a semleges és az egyén iránt közömbös jogi normák fölé emelkednek, mégis reálisan korlátozzák az ember tevékenységét. Tovább: az általános történelmi irányelvek, a gazdasági érdekektől, az osztályhelyzettől és a kor szellemétől való függés szintén ráütik a bélyegüket az életre, mert — Marxot idézzük — „minden kor csak azt teszi, amit tehet”, továbbá: „az emberiség csak olyan feladatokat tűz maga elé, amelyeket meg tud oldani, mert ha közelebbről megtekintjük, a föladatokat kizárólag ott merülnek föl, ahol a megoldásukhoz szükséges anyagi feltételek már kialakultak vagy keletkezében vannak”. Végül, van ebben az egész szövevényben egy mozzanat, amit a lét okának és értelmének szemszögéből joggal nevezhetünk emberi rettenetességnek. Olyan mozzanat, ami nagyon távol áll minden játékoságtól és esztétikától, sőt talán horrorkegyenest ellenkező mind a kettővel.

De ne szaporítsuk a szót: az élet legalább két alkotó elemből, a játékból és a komolyságból tevődik össze, de egyik sem jutott el a teljességig.

Mondhatnánk azt is, hogy az élet, illetve az élet szükségszerűségének hiányos esztétikuma, alárendeltsége különféle imperatívuszoknak, amelyeket a klasszikus esztétikusok a művészettől idegeneknek vélték, s amelyek teljesebb értelemben valójában kötöttségeinket fejezik ki (kötöttségek, ha valójában még oly elkerülhetetlenek is) —, mindez a művészethez vezet, a művészet kivételes indokoltságának zálogát alkotja. Nagyjából így kell értelmezni Bergsonnak azt a mondását is, hogy a művészet — mint közvetítő, sőt mint kárpótlás — mindaddag él, amíg az ember vissza nem tér a dolgokhoz és egybe nem olvad velük.

A probléma azonban nem olyan egyszerű, amilyenek látszik. A művészet ősidőktől fogva — sajnos nagyon is gyakran ott kezdődött, illetve ott várták, hogy kezdődjék, ahol az élet elérte az esztétikai tökélyt: a Termophilei szorosban, az olimpiai játékokon, a Szutjeszka kanyonjában, a munkaalkiocon — azokban a pillanatokban, amikor a legköltségesebbnek, legdrágábbnak, legrövidebbnek, legféltelenebbnek látszott. Az élet még akkor és ott sem elégítette ki önmagát, ahol és amikor kikristályosodtak legértékesebb erői, ahol és amikor elérte a legnagyobb teljességet.

Az embert tehát az aktuális élet még akkor sem elégíti ki, ha a szellemi és testi lét szoros összefonódása teljesen betölti lényét. Főleg a régi görögök s rómaiak rettegtek, hogy a való élet tagadhatatlan intenzitása nem segít a lét mulandóságán. A kétségek között a mulandóság gyakran kiegyenlítődik az átmenetivel. Megindul hát egy tartósabb rögzítés lehetőségének keresése a kép, a hang megörökítése köben, festékekkel, hogy így lendüljenek át a korlátokon, így nyújtsák meg a tartamot. „Nemes hiúság ez, amelynek az a célja, hogy nyomot hagyjunk magunk után.” Kezdetből fogva egészen napjainkig túlbecsülték a művészet félelmet eloszlató, a halálfélelmet, a semmitől való rettenést feloldó szerepét.

Ma már — talán — elég érettek vagyunk ahhoz, hogy fölvegyük a kérdést: mi a lényege a halhatatlanság iránti vágy ilyen indulatosan tételesített megfogalmazásának.

Először is a halhatatlanság hazug vagy legalábbis nagyon relatív fogalom. Nemcsak mi halunk meg, idővel a leghatalmasabb épületek is véglegesen elpusztulnak, csak a puszta váz marad meg belőlük, ezt is a tehetetlenség tartja össze. Ugyanez a törvény vonatkozik a művészi csúcsteljesítményekre is, idővel elapadnak, szétforgácsolódnak, üressé válnak. Ha a történelem fölé emelkedve nézzük is a dolgokat, láthatjuk, hogy a művészet a látszólagos öröklét és az elképzelt valóság elvont, hogy úgy mondjam,

hibás szintézisét adja. (Ez esetben nyugodtan támaszkodhatunk Hegelre, nyelvezetének minden homályossága ellenére is.) Nincs „menekülés”...

Ha a követelményeket józanabb mértékre szállítjuk le, félreérthetetlenül kiderül, hogy az ember a művészet-nyújtotta felfrissüléssel némileg meglasztja az elmúlás folyamatát, léte és küzdelme tovább fejlődik, szerteágazik, elmélyül és — a maga módján — megszilárdul. Nem lekiicsinylendő eredmény ez: kitartani az abszurdum mellett, elragadni valamicskét a mulandóságtól, s ugyanakkor lehetőleg megőrizni az élet lényegét, közvetlen voltát.

És még valami: az élet művészi tolmácsolása csalás vagy legalábbis meghamisítása azoknak a kereteknek, amelyeket éppen az élet szabott meg. Cselekvés helyett — ez volt a kiinduló pont — a művészet szemlélődést, elmélkedést nyújt. Az élet dinamikájának nagyjából megfogalmazott lényege: harcolunk, tanulunk, alkotunk, játszunk — létezőnk tehát, s ennek van értelme. A művészettel megújítjuk az életet, igazoljuk értelmét, biztosítjuk jövőjét. A művészet azonban észrevétlenül is nyitabban tette föl a kérdést: miért és hogyan élünk, harcolunk, tanulunk, alkotunk, stb.? Különféle formában — a kialakulatlan, zavaros sejtelmektől kezdve a végleges megfogalmazásig — tevődik föl a kérdés: Mire való a születés és a halál közötti rövid életút?

A művészet a himnuszokban is és akkor is gondokba merült és aggódó, amikor az érzések játékaival igyekszik elkendőzni ezt a döntő kérdést. Husból és vérből nőtt ki ez a kérdés, s az élet metafizikai komolyságát — érdemének megfelelően — a legmagasabb fokra emelte, nem törődve a kézzelfogható célokkal, inkább távolabbi, egyetemes célokra törve. A művészet — inkább az élet szuggesztív hatása alatt, mintsem holmi határozott megoldásokkal — segíti az embert, hogy közelebb kerüljön a legfőbb rejtély megoldalához: ez adja meg a művészet létének legmeggyőzőbb indokolását.

Ennek a kegyes csalásnak — természetesen — megvan a fonákja is. Az esztétikai elmélkedés falat emelt közénk és az élet közé, sokkal magasabb válaszfalat, mint amekkorára — tekintettel a művészet forrásaira — számíthatunk, úgyhogy, végeredményben, a tett nyit bizonytalan kiutat az ember számára a művészetből. Túlzás ez, ha elkerülhetetlen is!

A művészet azonban nem zárkózik elefántcsont toronyba, nem lehet az élet ellensége, csak az fordulhat elő, hogy nem közvetlenül szolgálja az életet. De akkor is a gyakorlat és az élet megszervezésének közvetett eszköze, ha nem tekintjük egyszerűen célnak, hanem inkább eszköznek. Lehetetlen a művészetet újra az életre vezetni — ez esetben a tükrözéseméletnek nem sok keresnivalója van. Ez viszont egyáltalán nem gátolja a művészetet, hogy meggyőző erővel rácaffoljon a játékok és formák esztétikájára, közben azonban egy pillanatra sem leplezi, hogy az élet bemocskolta.

Nem túlzás, ha azt mondjuk a művészetről, hogy két összetevőből ered. A felsorolt és még sok másféle kettősségből táplálkozik, belőlük él.

Bodrits István fordítása